

ÜLKER İNCE - DİLEK DİZDAR

Çeviri Atölyesi

Çeviride Tuzaklar

7. BASKI

can
çağdaş

ÜLKER İNCE - DİLEK DİZDAR

ÇEVİRİ ATÖLYESİ

ÇEVİRİDE TUZAKLAR

Can Düşünce

Çeviri Atölyesi, Ülker İnce - Dilek Dizdar

© 2017, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 2017

7. basım: Ocak 2024, İstanbul

Bu kitabın 7. baskısı 1 000 adet yapılmıştır.

Dizi editörü: Didem Bayındır

Editör: Mustafa Çevikdoğan

Düzeltili: Burçak Başpınar

Mizanpaj: Bahar Kuru Yerek

Kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Baskı ve cilt: Pasifik Ofset

Cihangir Mah. Güvercin Cad. Baha İş Merkezi A Blok No: 3/1 Z. Kat

Avcılar-İstanbul

Sertifika No: 44451

ISBN 978-975-07-3539-4

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Maslak Mah. Eski Büyükdere Cad. İz Plaza Giz, No: 9/25 Sarıyer/İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 43514

ÜLKER İNCE - DİLEK DİZDAR

ÇEVİRİ ATÖLYESİ

ÇEVİRİDE TUZAKLAR

İNCELEME

ÜLKER İNCE, 1974-1989 yılları arasında Hacettepe Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu ile Mütercim Tercümanlık Bölümü'nde çalıştı. 1985'te Lawrence Durrell'in *İskenderiye Dörtlüsü* (*Justine, Balthazar, Mountolive, Clea*) çevirisiyle *Yazko Çeviri Dergisi*'nin Azra Erhat Çeviri Ödülü'nü kazandı. Boğaziçi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Çeviribilim Bölümü'nde kuram ve uygulama dersleri verirken (1989-2000) Can Yayınları'nda ve Telos Yayıncılık'ta çeviri yayın editörlüğü yaptı. 2010'da Çeviri Derneği'nin onur ödülüne değer görüldü. *Dorian Gray'in Portresi* (Oscar Wilde) çevirisi 2014'te *Dünya Kitap* dergisinde "Yılın Çeviri Kitabı" seçildi. Çevirileri arasında *Başka Sesler Başka Odalar* (Truman Capote); *Constance ve Yalnızlıklar, Sebastian ya da Güçlü Duygular, Mekân Ruhu, Kıbrıs'ın Acı Limonları* (Lawrence Durrell); *Tüfek, Mikrop ve Çelik* (Jared Diamond); *Parayı Verdi Düdüğü Çaldı: CIA ve Kültürel Soğuk Savaş* (Francis Stonor-Saunders); *Uçarı Kızlar ve Filozoflar, Caz Çağı Öyküleri* (F. Scott Fitzgerald); *Bülbülü Öldürmek* (Harper Lee); *Dostoyevski* (Joseph Frank) bulunur.

DİLEK DİZDAR, Boğaziçi Üniversitesi Mütercim Tercümanlık Bölümü'nde lisans, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü'nde yüksek lisans eğitimi tamamladıktan sonra doktorasını Almanya'da, Heidelberg Üniversitesi'nde yaptı. Doktora eğitimi sürerken Paris'te Jacques Derrida'nın derslerine devam etti. 1999-2008 yılları arasında Boğaziçi Üniversitesi Mütercim Tercümanlık Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak çalıştı. Dizdar, 2008'den bu yana Mainz Üniversitesi Çeviribilim, Kültürbilim ve Dilbilim Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Çeviribilim Kürsüsü başkanı olarak çalışıyor. 2009'da Mainz Bilimler ve Edebiyat Akademisi'nin "Colloquia Academica" Ödülü'nü aldı. 2016'dan bu yana Leuven Üniversitesi CETRA Çeviribilim Doktora Yaz Okulu Danışmanlar Kurulu'nun sürekli üyesi olarak görev yapıyor.

İçindekiler

Giriş	11
I. Zihin Gözüyle Görerek, Kulağıyla Duyarak Sahne İçin Çevirmek	17
Metnin başlığı	23
Sahne betimlemeleri.....	27
Diyalog	32
Diyalogda doğallık	34
Söz ve hareket	46
Dillerin yapıları arasındaki farklarından doğan sorunlar ...	47
Sonuç	68
Alıştırmalar.....	70
II. Bir Gazete İçin Haber Metni Çevirmek	77
Haber başlığı.....	80
Gazetecilik söylemi	84
Gazete metinleri ve eğretilemeler	88
Çevirmenin tarafı	90
Dillerin yapıları arasındaki farklardan doğan sorunlar	92
Sonuç	120
Alıştırmalar.....	123
III. Bir Aletin Kullanım Kılavuzunu Kullanıcıları İçin Çevirmek	129
Kullanım yönergeleri	133

Terimler	141
Dillerin yapıları arasındaki farklardan doğan sorunlar	149
Sonuç	161
Alıştırmalar.....	162
IV. Yarı Yazınsal Bir Yolculuk Metnini Yarı Yazınsal	
Bir Metin Olarak Çevirmek	167
Yazarın dilsel seçimleri	171
Özel adlar	182
Dillerin yapıları arasındaki farklardan doğan sorunlar	184
Sonuç	193
Alıştırmalar.....	197
V. Bir Edebiyat Metnini Edebiyat Metni Olarak	
Çevirmek	203
Estetik haz.....	205
Yazınsal bir metinde biçem	207
Betimlemeli bir metni okuma süreci.....	212
Dillerin yapıları arasındaki farklardan doğan sorunlar	217
Sonuç	231
Alıştırmalar.....	236
Yazın Çevirisi Üzerine İleri Geri Bazı Görüşler (Hans J. Vermeer)	240
Bitirirken	247
Ara dilden çeviri	248
EKLER	
Ek I.....	255
Ek II	259
Ek III	260

GİRİŞ

Bu kitap çeviri yapan, çeviri yapmayı öğrenmek isteyen ya da çevirinin nasıl bir iş olduğunu merak edenler için yazıldı. Çünkü kitabın hazırlayıcıları olarak bizler de kendimizi hep öyle görüyoruz. Zaten 1990'ların başında Boğaziçi Üniversitesi'nde öğretmen-öğrenci ilişkisiyle başlayan dostluğumuzda, çeviri üzerine birlikte düşünmenin önemli bir payı oldu. Çeviri sürecinin tuzaklarla dolu olduğunu çeviri yaparken de, çeviri eğitimi verirken de hep gördük. Ama bu tuzakların neler olduğunu, bunlarla nerede karşılaşılacağını, nasıl baş edileceğini söylemek hiç de kolay değildi. Yine de bunun bir kolayı bulunmalıydı.

Çeviri öğretirken Alman çeviribilimci Hans J. Vermeer'in Skopos Kuramı'ndan hep çok yararlandık. Çünkü öğrencilerimizin sağlıklı, gerçekçi, gerçek hayat koşullarında işe yarayan bir çeviri yaklaşımına sahip olmalarını istiyorduk ve bunun için onlara öncelikle çevirinin doğasını, çeviri yaparken neleri dikkate almaları gerektiğini öğretmemiz gerekiyordu. Çevirinin yalnızca dilsel bir aktarım olmadığını vurgulandığı, ancak farklı kültürlerin, farklı metin türlerinin ve alıcı kitlelerin özelliklerinin dikkate alınmasıyla yapılabileceğinin açık seçik gerekçelendirilerek ortaya konduğu bu kuramda, söz konusu etmenlere bağlı olarak bütünlüklü ve esnek bir çeviri yaklaşımının genel çerçevesinin net şekilde çizildiğini görüyorduk. Gelgelelim bu genel çerçevenin tek tek çeviri kararlarının alınmasında çevirmenlere yol gösterici olması her zaman beklenemezdi çünkü adı üstünde, kuramsal ve genel bir çerçeveydi. Yol gösterici olabilecek çalışmaların farklı dil ve kültür çiftleri için ayrı ayrı yapılması gerekiyordu. Ama nasıl?

Hem çeviribilimdeki gelişmelerden hem de çeviriyle ilgili kendi bilgi ve deneyimlerimizden, çevirinin matematik öğretir gibi öğretilmeyeceğini biliyoruz. Çevirinin kuralları yok demek değil

bu elbette. Ama kurallar çok karmaşık; duruma göre, metnin özelliklerine göre, hatta zamana bağlı olarak değişiyor. Bu nedenle, şu cümle yapısı her zaman böyle çevrili gibi bir şey söyleyemezdik. İyi ama, bunu diyemeyeceksek, çeviri öğrenmek isteyenlerin işine yarayacak bir kitabı yazacaktık? Bizim tuzagımız da bu oldu. Tözelemeyelim diye uğraşırken çok düşündük, kitabın yapısını bir-iki kez değiştirdik ve sonunda, tuzakları konulara göre sınıflamak yerine bir metinle uğraşırken karşımıza çıkan sorunları konu etmeye karar verdik. Amacımız, ortaya genel geçer gibi görünen kurallar koymaksızın, bağlama dikkat çekerek, duruma göre aktarım seçeneklerinin değişeceği gerçeğine işaret ederek ilerlemektir. Bunu yaparken de yinelenen ve önemli gördüğümüz başlıca tuzaklara vurgu yaptık ki biz okurları esnek düşünmeye ve doğru soruları sormaya yönlendirirken, onlar bu çalışmalardan kendilerine yararlı olabilecek ve –esnek de olsa– kural sayılabilecek birtakım pratik sonuçlar çıkarabilsinler. Ama kitabın asıl amacının, tek tek bilgilerin ötesinde çeviriyle ilgili bir tutum sergilemek, çevirmen adaylarının kendi tutumlarını geliştirmelerine destek vermek olduğu bilinmelidir.

Peki, neye “tuzak” diyecektik? Her çeviri sorununu tuzak mı sayacaktık? Bir çeviri sorununa tuzak diyebilmemiz için o sorunun çeşitli kılıklarda her zaman çevirmenlerin karşısına çıkması, o sorunun altında verili, kişiye göre değişmeyen, nesnel bir gerçeğin yatması gerekmez miydi? Farklı dillerin –hatta akraba dillerin bile– yapılarının farklı olduğunu biliyorduk, farklı dil topluluklarının kültürlerinde metinleştirme gelenekleri de farklıydı. Öncelikle bu verili, kişiye göre değişmeyen nesnel koşulları dikkate almaya karar verdik. Bu durumda biz de tuzakları, metnin türünden kaynaklanan tuzaklar ve dillerin yapılarının arasındaki farklardan kaynaklanan tuzaklar olarak görmeye odaklanacaktık. Kuşkusuz, dillerin yapıları derken dil topluluklarının kültürlerinden de söz ediyoruz. Dil her zaman kültürü de içeriyor. İkisini birbirinden ayrı düşünemeyiz çünkü neyi nasıl yapmamız gerektiğini öğrenirken [kültür edinci] neyi nerede nasıl söylememiz gerektiğini de, örneğin, “hoş geldiniz” demeyi, el sıkılmak, sarılmak vb. eylemlerle birlikte öğreniyoruz; dil yapılarını da dilin kullanıldığı durumlarla birlikte içselleştiriyoruz. Dilsel eylemler bütünlüklü bir çerçevede değerlendirilecekse çeviride de dil derken durum (kültür, amaç vb.), durum derken de dil demek zorundayız aslında. Bizi çeşitli tuzaklara düşmekten kurtaracak şey, o kültürdeki duruma uygun, o kültürün, durumun gerektirdiği “doğal” dil nedir sorusudur. Çeviri eğitiminde en

önemli vurgularımızdan birini, sonuçta dilsel bir işlem olan çevirinin asla yalnızca dilbilgisiyle yapılmadığı gerçeği oluşturur. Çeviri yapılırken, çevrilen metnin dili dışında türünün, işlevinin, seslendiği alıcı kitlenin, o alıcı kitlenin kültürünün, o kültürdeki metinleştirme geleneklerinin dikkate alınması gerektiğini vurgularız.

Çeviri sohbetlerimize başladığımızdan bu yana pek çok konu ve sorun, biraz da çözüm biriktirdik. Bunu bu kitaptan sonra da yapmayı sürdüreceğiz; çünkü konular bitmiyor, konular bitmedikçe bizim birlikte çözüm ararken yaşadığımız heyecan da hiç tükenmiyor. Bu tutkuyu ve heyecanı sizlere de aşılayabilmek isteriz. Çeviriyle uğraşanlara çevirinin gizem dolu ormanında keşfe çıkma heyecanını bulaştırabilmeyi önemli görürüz. Bu alanda keşfedilmeyi bekleyen çok şey var. Gözü kapalı çeviri yapmayın, demeye çalışıyoruz, yaptığınız işi kavramaya çalışırsanız çeviri yaparken çevirinin ne olduğuna, metinlerin nasıl oluşturulduğuna, nasıl alımlandığına dair dile, kültüre, farklı dil toplumlarının farklı dünya algılarına dair çok şey keşfedebilir, kendinizi geliştirmenize yarayan bir iş yaptığınızı fark eder, bu işten haz almaya başlarsınız.

Bu kitapta ele aldığımız metinlerin tümünde çevirilerin işlevleri ve metin türleri kaynak metninkiyle örtüşüyor. Derste farklı erek kitleler ve amaçlar belirleyerek yaptığımız dil içi ve diller arası çeviri ya da görsel dilden sözel dile (hareket betimlemek gibi) çeviri alıştırılmalarını kitabımızın dışında bıraktık. Kullandığımız metinlerin hepsi, birlikte yaptığımız atölye çalışmaları için öğrencilerin hazırladığı ve konu ettiğimiz “gerçek” çevirilerdir. Öğrencilerin metinlerinden yola çıkarak çeviri üzerine düşünmeye yeni başlayan herkesin düşeceği tuzaklardan örnekler sunuyor, bunları etraflıca, ders dışından metin ve çevirilerden örneklerle zenginleştirerek tartışıyoruz. Örnek metinleri, yıllar içinde biriktirdiğimiz ve dönerek üzerinde konuştuğumuz metinler arasından seçtik. Bu nedenle, örneğin kullandığımız gazete metni çevirisi, eski tarihli. Ama bunun, bu kitabın amacı açısından bir önemi yok, çünkü tuzaklar hep aynı. Aynı şey, farklı kaynak dillerden yapılan çeviriler için de geçerli. Kitapta, İngilizceden yapılan çeviriler kullanıyoruz. Ancak vurgumuz erek dil olarak Türkçe üzerinde olduğu için çeviri yöntemleriyle ilgili anlattıklarımızdan, başka dillerden çeviri yapanlar da yararlanabilir.

Öğrencilere çevirtmek üzere verdiğimiz metinlerin uzun olanlarını kitabın sonuna ekliyoruz. Her metin için kitaba öğrencilerin çevirilerinden bazı örnekler alacağız. Uygulamalar sırasında

çevirilerle ilgili tartışmalarımızı yaparken sınıftaki bütün öğrencilerin çevirilerinden örnekler kullanacağız. Çevirilerin uzun olanlarını baştan sona kadar incelemeyeceğiz, belli bir yere kadar incele-yip tartışarak metnin türünü ve özelliklerini, dillerin yapıları ara-sındaki farkları dikkate almanın çeviri kararlarımızı ne yönde etki-lediğine dair bir fikir vermeye çalışacağız.

Çevirmenin rastlantıyla değil, bilgiye dayanan bilinçli kararlar alabilmesi için neler bilmesi gerektiği aşığı yukarı belli. Biz burada bunları sayıp dökmeyeceğiz, onun yerine uygulamalı olarak so-mutlaştırmaya çalışacağız. İki önemli vurgumuz var: Metin bilgisi ve dilbilim. Metin bilgisiyle çözülecek sorunları bir bölümde, dil-bilimsel karşılaştırmalarla çözülecek sorunları başka bölümde ele alıyoruz.

Çevirileri incelerken, varsa, benzer yaklaşım yanlışlıklarını gruplayarak açıklamaya çalışacağız. O bakımdan metin içinde ileri geri hareket ediyor olacağız. Ayrıca özel olarak dil farklılıklarından doğan sorunları ayrı bir bölümde ele alacağımız için yine ileri geri hareketleri sürdürmemiz gerekecek.

Bu kitapta kullandığımız örnek metinleri üreten, derslerde ve sonrasında sorularıyla, çevirileriyle bizi düşündüren, heyecanlan-dıran tüm öğrencilerimize teşekkür ederiz.

Bu kitabı düşünmeye ve yazmaya başladığımızda yaşadığımız ülke ile kitabın yayımlandığı ülke aynı değil. Düşünmenin, bilim ve sanatla uğraşmanın koşulları, olumsuz anlamda, değişti, üstüne üstlük dil duyarlılığı diye bir şey neredeyse kalmadı. Bu kitapta yalnız çeviriyle ve dille ilgili olmayan bir çağrıda bulunuyoruz, o da hazır kalıplarla düşünmemek, doğru ya da iyi diye bize dayatı-lanları sorgulamaktan vazgeçmemek, savurganlığa, özensizliğe, kö-tü olana alışmamak, saygısızlığa izin vermemek.

Bu koşullarda çeviri üzerine yazılmış bir kitabın ne önemi var, özgür ve eleştirel düşünceye, dil duyarlılığı ve bilincine ne katkısı olabilir diyebilirsiniz. Demeyin. Saygı, yaptığımız en küçük işle, günlük hayatta başlar. Düşünmek ve sorgulamak da öyle. *Çeviri Atölyesi*, çeviriye ince ince işlemeyi önemseyen bir kitap. Bir iş ah-lakına sahip olmayan, yaptığı işe (yani çeviriye), metne, yazara, okura, dile saygısı bulunmayan birinin iyi çeviri yapamayacağını söylemeye çalışan bir kitap. Sorumluluk sahibi çevirmenlerin ye-tişmesini önemseyenlerce yazıldı.

Dilek Dizdar'ın notu:

Değerli öğretmenim Ülker İnce'den 2000 yılında, Boğaziçi Üniversitesi Çeviribilim Bölümü'nde yıllarca verdiği "Çeviribilime Giriş" dersini devraldıktan sonra, ders hazırlıklarımı, öğrencilerin metinlerini ona gösterir, aklıma takılan konuları sorardım. Cihan-gir'de saatlerce konuşur, içinden çıkamadığımız bir şey olduğunda günler sonra yeniden bir araya gelir, o konuya dönerdik. Çünkü iki-miz de anlamadan, çözmeden meselenin peşini bırakmazdık. Sonra onu çeviribilim atölyelerine davet ettim; bu şekilde, düşünme ve çözüm arama sürecimizin bir kısmını öğrencilerle paylaşmaya baş-ladık. Öğrenciler derslerde süren bu ufuk açıcı sohbetlerden ve öğ-retmenlerinin öğretmeniyle ilişkisinden çok etkilendiler. Sonraki yıllarda Boğaziçi Üniversitesi'nin Çeviribilim öğrencileriyle pek çok kez tekrarladık bu çalışmaları.

2013 yılında Mainz Üniversitesi'ndeki yüksek lisans öğrencile-riyle de bir tiyatro çevirisi atölyesi yaptık. Ülker Hocamın çeviriye ve çeviri eğitimine yaklaşımı beni öğrenciliğimden beri çok etkile-miştir. Elbette bunda dile yönelik duyarlılığının, metin okumadaki titizliğinin ve çeviri deneyiminin önemli payı var. Ama bu yaklaşı-mın en etkileyici ve belki öğrenilmesi en zor ama en önemli yönü, soru sormaktan, merak etmekten hiç vazgeçmemesidir. Çeviri soh-betlerimizde de, derslerde de peşin bilgilerin, dogmaların yeri ol-madı hiç. Yöntem şudur: Çeviri metinde bir pürüz olduğu önce "hissedilir", ardından, "Neden öyle acaba?" diye sorulur ve yanıt bulununcaya dek araştırılır. Benzer ya da bambaşka örnekler üye-rinden, kimi zaman dolambaçlı yollardan gitmek gerekir; aceleci olmamak, buldum deyip geçmemek, sözlük karşılıklarının, dilbilgi-sel benzerliklerin cazibesine kapılmamak ilk kuralıdır çevirinin. Al-manya'daki atölyede öğrenciler Almancadan Türkçeye tiyatro met-ni çevirmişlerdi. Ülker Hocamızın hiç Almanca bilmeden, çevirile-re bakarak Almanca metindeki tuzakların nerede ve ne türde oldu-ğunu söyleyivermesi onları şaşırttı. Elbette neyin merak edilmesi gerektiğini hemen anlamasını sağlayan o keskin bakış da yıllar için-de, çok emekle edinilmiş bir yetenek. Bu, Picasso'yla ilgili bir öykü-yü anımsatıyor bana: Bir lokantada yanına bir kadın gelmiş ve, "Bana bir şey çizer misiniz, bedeli neyse ödemeye hazırım," demiş. Picasso eline kalemi almış, şipşak bir resim çizmiş ve kadının eline tutuşturmuş: "Buyrun, on bin dolar." Kadın şaşırmış: "Ama otuz sa-niyede çizdiniz üstat!" Picasso itiraz etmiş: "Hayır, kırk yıl artı otuz saniyede."

Çevirmenler pek zengin olmaz ama usta olurlar, sanatçı olurlar. Ülker İnce bilgisini, deneyimini ve tutkusunu bizlerle paylaşma konusunda her zaman eli açık davrandı ve bize üretmenin, iş ahlakına bağlılığın ne demek olduğunu göstererek örnek oldu. Bunun için ona çok teşekkür ediyorum.

I

ZİHİN GÖZÜYLE GÖREREK, KULAĞIYLA DUYARAK SAHNE İÇİN ÇEVİRMEK

Ek I'deki tiyatro metnini öğrencilere verirken çeviri için genel bir görev tanımı belirledik. Türkçe metni, kaynak metinle aynı işleve sahip olacak yani sahnelenebilir bir tiyatro metni olacak şekilde üreteceklerdi.

Öğrenciler genelde çeviride metin türü ve işlevinin değişmeyeceği varsayımından yola çıkarlar. Metni aynen çevirmek gerekir gibi, içselleştirdikleri bir varsayım vardır, biz de bu varsayımla örtüşen bir görev tanımı vermiştik. Çeviri derslerinde her çeviri için görev tanımı vermeyi, onları başka durumlarla da karşılaşabilecekleri konusunda uyarmak bakımından önemli görüyoruz. Çeviride amacın ve erek kitlenin önemini, bu amaçta ve erek kitlede meydana gelecek değişikliklerin çeviri yöntemine yansıtacağı konusunu derste döne döne işlemekte ve örneklerle göstermekte yarar var çünkü çeviri, metin işleme konusunda ustalık, esneklik ve kıvraklık gerektiren bir eylemdir ve bunun böyle olduğu ancak bu yolla gösterilebilir. Örneğin bir tiyatro metni edebiyat tarihçileri için çevrilecekse, metnin sahnelenmesi öngörülmiyorsa başka türlü çevrilebilir –sözgelimi iki dilli, bol dipnotlu olabilir– çocuklar için sahnelenmek üzere çevriliyorsa başka kaygılar ön plana çıkar. Aynı kaynak metni kullanarak farklı görev tanımlarıyla çeviriler yaptırmak bu bakımdan çeviri dersleri için iyi bir alıştırmadır, öğrencilerin tözcü, mutlakçı bir yaklaşımdan kurtulmasına, çeviri bilinci

geliştirmesine katkıda bulunur. Ancak biz burada, işlevi değiştirmek gibi, çeviri eylemini daha da karmaşık kılan bir güçlük olmaksızın, olağan çeviri görevleri çerçevesinde karşılaşılabilecek tuzaklar üzerinde odaklanacağız.

Metni derse gelmeden önce okuyan öğrencilerle birlikte sınıfta incelediğimiz zaman, metnin hem iç ilişkileri ve yapısı hem de türü ve işlevi açısından çeviriye yansıtılması gereken bazı özelliklerini saptadık. İlk aşamada bu, fazla ayrıntılı bir inceleme değildi ama çalışmamızın daha ileri aşamalarında yapmak zorunda kalacağımız daha derinlikli ve ayrıntılı incelemelere taban oluşturmaya yetebilirdi.

Oyunda yeni evli bir çift kilisedeki evlilik töreninden sonra, trenle balayı yolculuğuna çıkmaktadır. Olay kısaca, trenin yataklı vagonunun bir kompartımanında geçer ve bir kadın ile erkek arasındaki diyalogdan oluşur. Konuşmaya dayalı, fazla hareket, eylem içermeyen bir oyundur; eylem içermez ama eylemle yaratılacak gerilim ve merak öğesinden de yoksun değildir, bu işlev sözlere yüklenmiştir. O bakımdan sözler, sözlerin söyleniş biçimi büyük önem taşır.

Metni ilk okuduğumuzda hemen şu gözlemi rahatça yapmak olasıdır. Oyun kişileri başlangıçta ne söylemeleri, nasıl söylemeleri gerektiği konusunda bocalamakta, çeşitli anlamlara çekilebilecek lastikli sözler söylemekte ve haklı olarak birbirlerinin lastikli sözlerinin gerisindeki gerçek niyetleri okumaya çabalamaktadır ama iş uzadıkça giderek bu iyi niyetli anlama çabalarını bir kenara bırakırlar, birbirlerinin içtenliğinden, iyi niyetinden kuşkulunmaya, sözlerinde art niyet aramaya başlarlar. Sonunda aralarındaki karşılıklı konuşma bir söz düellosuna dönüşür, belki de bütün evlilik hayatları boyunca sürecek bir düelloya.

Böyle bir gözlemde bulunduğumuza göre bu gözlemi –çeviri eylemi açısından– bir şekilde anlamlandırmamız da gerekir.

Yüzeysel planda metnin, gündelik hayatta kullanılan basit cümlelerle ilerleyen bir diyalog olduğu doğrudur ama

bu diyalogun gerisinde çok katmanlı bir metnin daha yattığını da açıkça görmek mümkün. O zaman metnin gerisine de biraz daha dikkatli bakmadan olmaz. Bakınca gördüğümüz şu: Metin, basit bir karşılıklı konuşmanın gerisinde kişilerin ruh durumlarını, gizli niyet ve düşüncelerini, önyargılarını, gerçek evlilik algılarını, evlilikten beklentilerini, korkularını, birbirlerinin dürüstlük ve samimiyetine güvensizliklerini ve tabii en önemlisi de aralarındaki egemenlik savaşlarını yansıtmaktadır (Bunu nereden çıkardığımızı çeviriler üzerinde konuşurken göreceksiniz). O zaman yalnızca yüzeysel olarak basit görünen cümleleri ve sözleri basitçe aktarmakla ilgilenemeyiz; aktarımlarımız söylenenlerin gerisindekileri, söylenmeyenleri, üstü kapalı sezdirimleri de yansıtmalı yoksa sonunda içi boşalmış bir metin üretmiş oluruz. Metin içi dinamiklere son derecede duyarlı olmak zorundayız çünkü farklı anlam katmanları, yaratılmak istenen etkiler burada yatıyor.

Bu kadarlık bir ipucu şimdilik bize yeter, biraz da dönüp tür olarak bütün tiyatro metinleri için geçerli olan özelliklere bakalım. Tiyatro metinleri diyalogdan oluştuğuna göre diyalogların anlaşılabilir ve söylenebilir olması bizim için en başta gelen konu olmalıdır. Söylenen bir sözün anlaşılabilir olması demek, seyircinin söz ile durum ve bağlam arasında kolayca ilişki kurabilmesi demektir. Yoksa, "Hava sıcak," sözü tek başına sözümona anlaşılabilir bir cümledir ama bir tiyatro oyununda aynı cümle, kullanıldığı durum ve bağlama uymadığı, seyircinin dilsel ve kültürel koşullanmışlıklarının yarattığı beklentiye aykırı olduğu için anlaşılabilir olabilir (Tabii o söz saçmalık olsun diye ya da başka bir etki yaratmak amacıyla söylenmiyorsa. Ancak saçmalık olsun diye ya da belli bir etki yaratmak amacıyla söylenen sözlerin bile bilerek ve amaçlı olarak böyle söylendiği anlaşılmalıdır.) Söylenebilirlikse, her söylenen sözün erek dilin doğal söyleyiş alışkanlıklarına uygunluğu, dile takılmadan kolayca söylenebilir olmasıyla ilgilidir. Dile takılan bazı ses öbekleri gibi, doğal söyleyiş alışkanlıklarına uymayan söyleyişler de

–bunların seyirciyi rahatsız etmesini bir yana bıraksak bile–
tiyatro oyuncusunun doğal bir refleksle ve tonlamayla söyle-
mekte zorlanmasına yol açabilir.

Bu iki başlık dışında tiyatro metinleri için jest ve mimik konusu da önemli elbette: Hangi ifadeler hangi jest ve mimiklerin yapılmasına izin verir? Örneğin, “Hava ne kadar güzel!” cümlesi oyuncunun yüzünü buruşturmasına izin vermez ama, “Aman, hava ne kadar da güzel!” cümlesini oyuncu yüzünü buruşturarak da söyleyebilir, gülümseyerek de. Gülümseyerek söylüyorsa, “Hava güzel,” demek istiyordur, buruşturarak söylüyorsa havanın güzel olmadığını düşünüyor, tersinlemeli (ironik) konuşuyor ve “güzel” derken tam tersini, havanın kötü olduğunu söylemeye çalışıyordu. Tiyatroda el, kol ve yüz hareketleri anlamın önemli bir tamamlayıcısıdır. Bunu bir çevirmen hiç unutmamalıdır.

Özetle söylersek, bir tiyatro metnini çevirirken çevirmenin işi yalnızca sözleri aktarmak olmayacak, çevirmen en başta yazılı sözün anlam boyutunun, ses ve hareket öğeleriyle tamamlanacağını bilecek, kafasında oyunu gerçek oyuncularla sahnede oynanırken gözünün önüne getirecek, konuşma dilinin doğallık ve ritmi içinde oyuncuları o sözleri söylerken duyar, o sözlere uygun el, kol ve yüz hareketlerini yaparken görür gibi olacak. Dahası, çeşitli çeviri seçeneklerinden en uygununu bu koşullarda –doğallık, söylenebilirlik, anlaşılabilirlik ve konuşma ritmi bakımından, yapılması öngörülen el, kol ve yüz hareketlerine uygunluğu bakımından– sınavarak seçecek.

Oyun metninin tamamını ekte bulacaksınız, biz burada örnek bir çevirinin bir bölümünü inceleyecek, ele aldığımız örnek dışında başka öğrencilerin çevirilerine de göndermelerde bulunacağız. İncelerken de, önce metnin türünden kaynaklanan özel sorunları ele alacak, daha sonra diller ve kültürler arası farklardan doğan daha genel sorunlara geçeceğiz. Bundan sonraki bölümlerde de aynı yöntemi uygulayacağız, yani metnin türüyle ilgili özel sorunları ele aldıktan sonra, dil ve kültür farklarından doğanlara geçeceğiz. Met-

nin türünden kaynaklanan sorunların diller ve kültürler arası farklarla ilgisinin olmadığı anlamına gelmiyor bu. Her şeyin birbiriyle ilgisi var elbette, tek fark, vurgu değişikliği olacak. Bu vurgu değişikliğiyle öğrencilerin dikkatlerini özel olarak dillerin ve kültürlerin farklı yapılarına çekmeyi ve onlarda belli bir bilinçlenme yaratmayı amaçlıyoruz.

Açıklamalar sırasında metin içinde ileri geri hareket ederken okurlara kolaylık olması bakımından aldığımız bölümü küçük parçalara ayırıp P1, P2, P3 diye numaraladık.

Bir öğrencinin örnek çevirisi:

İŞTE SONUNDA BURADAYIZ

(P1)

Adam: Evet!

Kadın: Evet!

Adam: İşte sonunda buradayız.

Kadın: Buradayız değil mi?

Adam: Sanırım öyle.

Kadın: Evet!

Adam: Ee, evli ve yaşlı bir bayan olmak nasıl bir duygu?

Kadın: Oh, bunu sormak için biraz erken değil mi sence? En azından... Şey... Yani, evleneli yalnızca üç saat oldu.

Adam: Tam olarak iki saat yirmi altı dakika oldu.

Kadın: Tanrım, sanki daha geç gibi.

Adam: Saat daha altı buçuk bile değil.

Kadın: Daha geç gibi. Belki de hava daha erken karardığı içindir.

Adam: Evet öyle. Artık geceler çok uzun olacak. Şey... yani... havalar erken kararmaya başlıyor demek istiyorum.

Kadın: Saatin farkında bile değilim. Her şey o kadar birbirine karıştı ki. Neredeyim, neler oldu bilmiyorum. Kiliseden dönmem, bütün o insanlar, sonra üzerimi değiştirmem, sonra herkesin bir şeyler atması, bütün hepsi... Tanrım, insanların bunu her gün nasıl yaptıklarını anlamıyorum.

"Bu kitap çeviri yapan ya da çeviri yapmayı öğrenmek isteyen ya da çevirinin nasıl bir iş olduğunu merak edenler için yazıldı."

Ülker İnce ile Dilek Dizdar arasında, biri öğretmen biri öğrenciyken, doksanlı yıllarda başlayan, daha sonra meslektaşlık ve dostluk temelinde süren ilişki, aradan geçen zaman içinde, ikisinin sahip oldukları farklı deneyimlerin, bilgilerin ve birikimin ışığında çeviri üzerine tartışmalara, paylaşımlara zemin oluşturdu. Uzun yıllar süren bu tartışmalar da sonunda, birlikte planlanan ve yürütölen uygulamalardan damıtılarak elinizdeki kitaba dönüştü.

Çeviriyle ilgilenen herkes, bir metnin sözcüklerini ve yapılarını aktarmanın çeviri olmadığını bilir ve kabul eder. Peki, çeviri bu değilse nedir? *Çeviri Atölyesi*'nin yazarlarının birincil amacı işte bu soruya yanıt aramak oldu.

Edebî metinlerin yanı sıra farklı işlevlere sahip oldukları için, farklı çeviri yaklaşımları, farklı çeviri tutumları gerektiren tiyatro, film, haber metni, teknik metin çevirileri üzerinde de durulmasının nedeni bu.

Çeviri Atölyesi, konuşma dilimizi bile esir alan yanlış çevirilere rağmen bize Türkçenin aslında ifade olanakları bakımından ne kadar zengin ve güçlü bir dil olduğunu da haber veren, bizleri dilimizi sevmeye, dilimize saygı duymaya davet eden de bir kitap.

#çeviri #çevirmenlik #dil #konuşmadili #yazıdili #çeviriyöntemi

Kapak resmi: Vaşilî Kandınki

© canyayinlari.com | f | i | x canyayinlari

çeviribilim

1188 9 789750 735394

9 789750 735394